

رهیافت‌های نظری برای فهم اطلاعات دیجیتال

● دکتر رسول زوارقی

استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه تبریز / zavaqaqi@tabrizu.ac.ir

چکیده

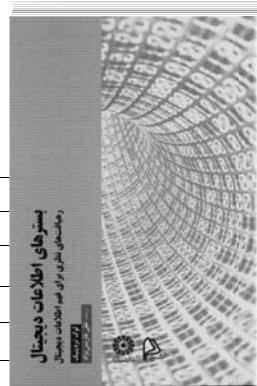
یکی از موضوعات اساسی که فکر و ذهن دانش‌پژوهان حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی را از همان آغاز ایجاد رشته به خود مشغول ساخته مفهوم اطلاعات و ابعاد متنوع آن است. متونی که عمدتاً در این راستا تولید شده‌اند کمتر به بحث در خصوص ماهیت اطلاعات دیجیتال پرداخته‌اند و رویکرد انتقادی و تحلیلی آن‌ها نیز نسبتاً ضعیف بود. کتاب رهیافت‌های نظری برای فهم اطلاعات دیجیتال که توسط لوک ترپدینیک نگارش شده‌است، کتاب خوب و جامعی در جهت مطالعه مفهوم اطلاعات دیجیتال از منظرها و نقطه‌نظرات مختلف با رویکردی تحلیلی انتقادی است. این جستار به بررسی و تحلیل این کتاب که به‌تازگی به فارسی نیز ترجمه شده‌است، اختصاص دارد و درون‌مایه‌های اساسی آن را به اشتراک می‌گذارد.

کلیدواژه

اطلاعات دیجیتال، رویکردهای انتقادی بررسی اطلاعات دیجیتال، مبانی نظری اطلاعات دیجیتال، معرفت‌شناسی اطلاعات دیجیتال.

۱. مقدمه

یکی از چالش‌های اساسی حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی فقر مبانی نظری تولیدشده در این خصوص و عرضه تفکرات نو، تحلیلی و خلاقانه در زمینه مسائل و مبانی نظری این رشته است. به این چالش در متون مختلف تأکید فراوانی شده‌است. نخستین بار در کتاب جنبه‌های نظری علم کتابداری پیرس باتلر در این باره به دانش‌پژوهان رشته هشدار داده‌است و پاول (۱۳۷۹) نیز در کتاب روش‌های اساسی پژوهش تلویحاً به این مطلب اشاره می‌کند. به‌علاوه یکی از مباحث اصلی

■ تریدنیک، لوک. (۱۳۹۵). بسترهای اطلاعات دیجیتال: رهیافت‌های نظری برای فهم اطلاعات دیجیتال، ترجمه علی فارسی‌نژاد. تهران، چاپار، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۰۰۰ نسخه، ۳۲۴ ص، ۱۶۰۰۰۰ ریال، شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۷۶-۰۸۸-۳

رشته به‌ویژه با تغییر عنوان از «کتابداری و اطلاع‌رسانی» به «علم اطلاعات و دانش‌شناسی» پرداختن به ماهیت خود اطلاعات است. این حوزه چنان اهمیتی دارد که در ایران مرحوم دکتر حری بنیان‌گذار اولین متون، کتاب‌ها و مجلات تخصصی در حوزه اطلاع‌شناسی شد. ایشان در این زمینه دست به نظریه‌پردازی در حوزه اطلاع‌شناسی زدند و این موضوع چنان بسط یافت که مجله تخصصی اطلاع‌شناسی که اختصاصاً به این موضوع می‌پرداخت، انتشار یافت. مبانی و چارچوب نظری کلی این مقاله در واقع پیش‌تر در مقاله «مروری بر مفاهیم و نظریه‌ها در قلمرو اطلاع‌شناسی» منتشر شده بود (حری، ۱۳۸۰). این مسیر همچنان پس از ارتحال آن مرحوم تداوم یافته‌است. از دیگر نویسندگانی که به بحث در خصوص مبانی نظری در علم اطلاعات و دانش‌شناسی توجه داشته، دکتر غلامرضا فدایی، استاد دانشگاه تهران است که تاکنون چندین کتاب با عناوینی چون مقدمه‌ای بر هویت کتابداری و اطلاع‌رسانی (۱۳۸۹)، از کتابداری و اطلاع‌رسانی تا علم اطلاعات و دانش‌شناسی (۱۳۹۳) و مقدمه‌ای بر هویت علم اطلاعات و دانش‌شناسی (۱۳۹۴) منتشر کرده‌اند. ایشان به‌تازگی نیز کتابی تحت عنوان جستارهایی در هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی (۱۳۸۵) منتشر کرده‌اند که به‌طور خاص و ویژه به مبانی نظری از بُعد هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی می‌پردازد. دکتر رحمت‌الله فتاحی نیز یکی از نویسندگان تأثیرگذار در حوزه مبانی نظری است. ایشان در این خصوص اهتمام جدی داشته‌اند. از ایشان تاکنون کتاب‌هایی چون از اطلاعات تا دانش: چالش‌ها و رهیافت‌ها (۱۳۹۰)، ارزش‌ها و جذابیت‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی: بازشناسی مبانی ارزشی کتاب، کتابخانه و کتابداری در عصر جدید (۱۳۹۲) و بازشناختی از دانش‌شناسی: جستارهایی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی (۱۳۹۵) انتشار یافته‌است. در سطح جهانی نیز دانشمندانی چون لوچیانو فلورییدی^۱ و رافائل کاپارو^۲ اصلی‌ترین تمرکز خود را معطوف به درک و شناخت مفهوم اطلاعات و مباحث

پیرامون آن کرده‌اند. بیرگر یورلند^۳ نیز از دیگر پژوهشگرانی است که به‌طور خاص به مبانی نظری رشته اهتمام جدی دارد و در این زمینه نیز مجموعه آثار خود را منتشر کرده‌است. البته مشخص است که ذکر این اسامی به‌معنی محدود کردن پژوهشگرانی که در این زمینه در سطح بین‌المللی قلم می‌زنند نیست.

یکی از مسائلی که باعث جلب پژوهشگران برای نگارش در این حوزه است، اهمیت بسیار زیاد این مسئله است. از این‌روست که اهمیت این موضوع ایجاب می‌کند که همچنان به آن توجه شود. با این وجود، یکی از اشکال‌های اساسی متون تولیدشده در این زمینه توجه کمتر آن‌ها به تفاوت‌های ماهیت اطلاعات در قالب غیردیجیتال و دیجیتال است. بر این اساس، به‌نظر می‌رسد انتشار و تولید متن در خصوص مبانی نظری اطلاعات دیجیتال به‌ویژه در عصر دیجیتال که با چالش‌های خاص آن روبه‌روست بتواند افق‌های روشن و نوینی برای بحث در این زمینه ارائه کند. از این‌رو، انتشار کتابی خاص در این باره و ترجمه آن توسط متخصصان و مترجمان ایرانی و انتشار آن به زبان فارسی می‌تواند دستاوردهای عمده‌ای برای تقویت مبانی نظری این حوزه به همراه داشته باشد. در این مختصر به بحث و معرفی یکی از کتاب‌هایی که از این منظر به مفهوم اطلاعات پرداخته‌است، تمرکز خواهیم کرد.

۱-۱. معرفی اجمالی کتاب، نویسنده و مترجم

عنوان انگلیسی این کتاب *Digital Information Contexts: a theoretical Approach to Understanding Digital Information* است که توسط انتشارات چاندوس^۴ در سال ۲۰۰۶ منتشر شده‌است. نویسنده کتاب لوک تردینیک^۵ استاد مدیریت اطلاعات دانشگاه متروپولیتن لندن^۶ و مدیر گروه اطلاعات دیجیتال این دانشگاه در مقطع کارشناسی‌ارشد است. رشته تخصصی دانشگاهی وی رسانه و ارتباطات است. حوزه‌های تخصصی موردها^۷ تردینیک عبارت‌اند از فرهنگ دیجیتال، تاریخ دیجیتال، تاریخ اطلاعات، علوم اطلاعات و رسانه‌های دیجیتال. از دیگر کتاب‌های او می‌توان به چرا اینترنت‌ها شکست می‌خورند و چگونه آن‌ها را درست کنیم^۸ و فرهنگ اطلاعات دیجیتال^۹ اشاره کرد که به ترتیب طی سال‌های ۲۰۰۴ و ۲۰۰۷ نگاشته شده‌اند. پُراستنادترین اثر وی بر مبنای پایگاه گوگل دانشگاهی مقاله‌ای است تحت عنوان «وب ۲ و کسب‌وکار» که تاکنون ۳۱۱ استناد را به خود اختصاص داده‌است. از دیگر آثار پُراستناد او می‌توان به کتاب فرهنگ دیجیتال و کتاب حاضر اشاره کرد که به ترتیب ۶۷ و ۲۲ استناد دریافت کرده‌اند.

مترجم این کتاب علی فارسی‌نژاد نام دارد که تاکنون کتاب‌های دیگری چون دربارهٔ اینترنت و فرهنگ فیلم‌های جنگی جهان، توسط وی به زبان فارسی ترجمه

شده‌است. در خصوص تخصص و تحصیلات مترجم اطلاعاتی در دسترس نیست. همچنین در چاپ این اثر اداره انتشارات و ارتباطات علمی دفتر پژوهش و آموزش نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و نشر چاپار با یکدیگر مشارکت داشته‌اند. سال انتشار این کتاب ۱۳۹۵ و سال انتشار اثر اصلی سال ۲۰۰۶ است.

این کتاب در ۱۰ فصل تنظیم شده و عناوین فصل‌های آن عبارت‌اند از: معنای اطلاعات، کتابداری و فرهنگ چاپ، اطلاعات دیجیتال، علم و علوم اجتماعی، اطلاعات دیجیتال زبان و بازنمایی، اطلاعات دیجیتال و نشانه‌شناسی، اطلاعات دیجیتال و پسا ساختارگرایی، اطلاعات دیجیتال و پسامدرنیسم، اطلاعات دیجیتال و پیچیدگی و درک اطلاعات دیجیتال. کتاب، نمایه نام و نمایه موضوع دارد، ولی فاقد واژه‌نامه است.

فصلنامه نقدکتاب

اطلاع‌رسانی
ارتباطاتسال چهارم، شماره ۱۵
پاییز ۱۳۹۶

۳۰

۲. مهم‌ترین مطالب کتاب

در مقدمه‌ای که ناشر نوشته آمده‌است: «متن مهم‌ترین سرچشمه در ایجاد و دوام خودآگاهی تاریخی بشر است»؛ بنابراین پیوند دیرین بشریت با متن، انسان را به موجودی نمادساز و ممتاز بدل ساخته که «می‌تواند از گذشته عبرت بگیرد، حال را بسازد و آینده را پیش‌بینی کند». از این رو «گسیختگی این پیوند در هر جامعه به معنای انهدام خودآگاهی تاریخی و تبدیل شدن اعضای آن جامعه به افرادی است که از آن‌چه انسان بودن ایشان را در گذر تحول نمادهای فرهنگی و اجتماعی بر ساخته گسسته‌اند».

نویسنده در این کتاب، انتقادهایی را در خصوص مباحث مربوط به اطلاع‌شناسی مطرح می‌کند. از جمله مهم‌ترین نقدهای وی عدم توجه جدی به نظریه‌های پسا ساختارگرا و پسامدرن است. البته نویسنده می‌پذیرد که «گاه‌گاهی از نشانه‌شناسی به منزله یک رویکرد انتقادی در این زمینه استفاده می‌شود». از دیگر انتقادهای وی عدم توجه کافی به «چیزهایی است که به معنی ربط دارد». علی‌رغم آن‌که در این رشته «معنی نقشی اساسی دارد» (ص ۱۳). نویسنده علت این امر را در تلقی متخصص حوزه از خود، به عنوان «دروازه‌بانان بی‌طرف دانش بشری» می‌داند، حال آن‌که وی این تلقی را در خوش‌بینانه‌ترین حالت فرصتی از دست‌رفته و در بدترین وجه «تهدیدی برای علم اطلاعات» قلمداد می‌کند (ص ۱۴). به اعتقاد تردینیک اتخاذ دیدگاه بی‌طرفانه نسبت به کتاب و تأکید صرف بر کنترل کتاب‌شناختی کتاب‌ها از جمله مواردی بود که از ابتدا مورد توجه دیویی بود و از آن‌جا نشئت می‌گرفت که وی باور بر آن داشت که کتابدار دروازه‌بان دانش است نه این‌که مروج نوع خاصی از دانش باشد (ص ۶۱). از دیگر انتقادهای نویسنده به مباحث جاری رشته علم اطلاعات توجه بیش از حد به «دربارگی» و عدم توجه کامل

به مسائل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی پیرامون آن است. وی با استناد به بارت (۱۹۷۱ الف) می‌نویسد: اطلاعات «چیزی نیست که در قفسه کتابخانه متوقف شود، بلکه عامل فعال در ساخت هویت فرهنگی، انسجام اجتماعی، ارزش اقتصادی و دیدگاه سیاسی است» (ص ۱۴). در این کتاب تأکید می‌شود که علی‌رغم آن که نظام‌های بازبایی سنتی به دربارگی تأکید می‌کنند، کاربران با جنبه‌های معنادار متون سروکار دارند و تنها راه‌حل رفع آن‌ها استفاده از نظریه‌های نوین زبان‌شناختی به‌ویژه نظریه متأخر وینگنشتاین در خصوص بازی‌های زبانی است. چیزی که در آثار بلکین نیز منعکس شده‌است. به‌باور نویسنده چنین رویکردی موجب توجه به دربارگی متن و غفلت از عملکرد دلالت ضمنی متن یا معنی ژرف‌تر آن می‌شود. از این‌روست که مطالعه و مدیریت اطلاعات می‌تواند با تقلیل ماهیت یک متن به دربارگی، ماهیت ناپایدار و مبهم معنی را کنار بگذارند (ص ۱۵۵).

چنان‌که تردینیک اذعان می‌کند نگارش این کتاب با این ماهیت و ویژگی به‌سبب یک نوع رویکرد چندرشته‌ای حاکم بر رشته مدیریت اطلاعات دانشگاه متروپولیتن لندن ممکن شده‌است؛ زیرا این رشته در کنار حوزه‌های دیگری چون مطالعات فرهنگی، رسانه‌ها و ارتباطات ارائه می‌شود. از این‌رو، نویسنده این کتاب برای این که خود مشمول این انتقادهای نشود از دیدگاه نظریه انتقادی به مسائل اطلاعات و تحلیل چارچوب‌های نظری برای بحث در مورد این مسائل بهره می‌گیرد. این کتاب در کل «از دیدگاهی مخالف با اومانیسم ساده‌انگانه و پوزیتویسم غیرانتقادی در مطالعه علم اطلاعات نوشته شده‌است». از این‌رو کتابی بسیار تحلیلی، انتقادی و با رویکردی جدید در حوزه علوم اطلاعات ارزیابی می‌شود. همچنین این کتاب حاوی نکاتی بسیار مهم، نو، انتقادی و جدی در مباحث رایج حوزه علم اطلاعات است.

نویسنده این کتاب بر این باور است که انقلاب دیجیتال باعث تغییر خود ماهیت اطلاعات نشده‌است، بلکه «عصر دیجیتال ویژگی‌هایی از اطلاعات را که تا پیش از این در چارچوب نظرانمان در مورد اطلاعات محصور مانده بودند رها و آزاد کرده‌است». وی سرمنشأ چالش‌های اطلاعات دیجیتال را ۲ مورد می‌داند: «یکی خود ماهیت اطلاعات دیجیتال» که اگر در گذشته «اطلاعات را آمیخته با تجسم مادی‌اش می‌شناختند، اما در عصر اطلاعات تا حد زیادی از تجسم مادی‌اش رها و مستقل شده‌است». این امر منجر به انعطاف‌پذیری بیشتر اطلاعات دیجیتال و ایجاد تحول در ارزش‌های فرهنگی منسوب به اطلاعات شده به‌نحوی که امروزه در دنیای اطلاعات ارزش در تولید اطلاعات نیست، بلکه این گزینش و پالایش اطلاعات است که ارزش ایجاد می‌کند؛ دیگری «جاهایی است که اطلاعات دیجیتال در آن‌ها استفاده می‌شود» (ص ۲۰).

فصلنامه نقدکتاب

اطلاعات
ارتباطات

سال چهارم، شماره ۱۵
پاییز ۱۳۹۶

۳۱

به‌باور نویسنده در مطالعه پدیده اطلاعات باید آن را از دیدگاه دوگانه‌هایی چون «عینیت و ذهنیت»، «ماده و فرم»، «تقلید و نمادینگی»، «پایداری و تغییرپذیری» و «سادگی و پیچیدگی» بررسی کرد (ص ۲۲). وی در این خصوص می‌افزاید که اگر در نگرش عینی به اطلاعات، بر ویژگی‌های اطلاعات تأکید می‌شود در نگرش ذهنی، به معنی، کاربرد و فرایند تفسیر بیشتر توجه و تأکید می‌شود (ص ۲۴). با توجه به این امر، مدل‌های علمی، ریاضی و مهندسی اطلاعات رویکرد عینی را به خدمت گرفته‌اند. به اعتقاد نویسنده اصول حاکم بر این رویکرد یعنی «اطلاعات به‌منزله شیء»، مدت‌هاست سنگ‌بنای تجارب حرفه‌ای این رشته است». از این رو از عدم توجه کامل به معنی انتقاد می‌کند. نویسنده باور دارد که آثار بلکین (۱۹۸۲ الف و ب)، بروکس (۱۹۸۰) و کولشاو به‌نوعی مرتبط با دیدگاه ذهن‌گرا نسبت به اطلاعات است که در آن‌ها تلاش شده درک نیازهای اطلاعاتی، به فرایند تفسیر و روش انتقال معنی در نظام‌های نمادین توجه شود (ص ۲۵).

تردینیک همچنین در بررسی اطلاعات از دوگانه ماده و فرم با اشاره به ماهیت اطلاعات دیجیتال و کمرنگ‌شدن جنبه فیزیکی و مادیت، بر اهمیت فرم اطلاعات تأکید می‌کند که «جنبه‌های جالب‌تر و مفیدتر پدید آورد و آن را به‌منزله ابژه‌ای اجتماعی فرهنگی مطرح می‌کند. به‌زعم نویسنده، اطلاعات موجب تغییر اطلاعات دیگر می‌شود، درعین حال که خود نیز به‌علت محیط‌های گسترده و متنوع اجتماعی و فرهنگی پیرامون آن تغییر می‌کند (ص ۳۰). حال آن‌که در رشته‌های علوم اطلاعات، اطلاعات را عامل ثابت و پایدار می‌دانند که ممکن است در معرض تفسیر قرار گیرد، اما خودش درنهایت از هیچ نظر تغییر نمی‌کند (ص ۳۰) درمقابل، فراساختارگراها و پسامدرن‌ها بر اطلاعات به‌عنوان عامل متغیر، با توجه به تأکیدشان بر تفسیر، صحنه می‌گذارند (همان).

نویسنده این کتاب با این پیش‌فرض که اطلاعات جانشین و درواقع بازنمایی از دانش و تفکر است، مجموعه‌های فراداده‌ای را نیز جانشین ساخته‌های مادی اطلاعات معرفی می‌نماید. وی تأکید می‌کند که «امروزه اطلاعات به‌عنوان عاملی فعال در ساخت دانش (اخیراً از طریق جوامع وب‌محور و مفاهیمی مانند نویسندگی مشترک، برچسب‌زنی اجتماعی و دیگر فناوری‌های وب ۲) به‌طور روزافزونی رایج می‌شود» (ص ۳۰)؛ بنابراین اگر اطلاعات تقلیدی نباشد و تاحدی واقعیتی را که گزارش می‌کند، منعکس نماید، کمال اطلاعات به‌دلیل نبود ارجاعش از دست می‌رود (ص ۳۱).

تردینیک در این کتاب با توجه به رویکرد انتقادی و تحلیل درخصوص اطلاعات، مفهوم «اطلاعات به‌منزله تقلید»^{۱۰} را در مقابل «اطلاعات به‌منزله نشانه‌شناسی» قرار می‌دهد. بدین معنا که در رویکرد جدید نشانه‌شناختی «معنی اطلاعات در

تأثیر متقابل بین نشانه‌های یک بازنمایی نمادین قرار دارد» و «ربط بین اطلاعات و واقعیتی که نماینده آن است، چندان مشخص نیست و به گمان عده‌ای، چنین رابطه‌ای توهمی بیش نیست». به‌باور نویسنده، نظام‌های رده‌بندی ده‌دهی دیویی و ده‌دهی جهانی با توجه به استفاده «از یک نظام نشانه‌ای برای دسته‌بندی موارد مربوط به هم» دارای ویژگی‌های تقلیدی هستند. حال آن‌که پیش‌فرض رده‌بندی چهارم‌دهی کارکردی نشانه‌شناختی است (ص ۳۳).

وی در بررسی اطلاعات از منظر سادگی یا پیچیدگی نیز به ماهیت پیچیده اطلاعات رأی می‌دهد و عدم امکان ارائه تعریفی واحد از اطلاعات را نه‌تنها نقطه‌ای منفی قلمداد نمی‌کند، بلکه نشانگر پویایی مباحث این حوزه می‌داند که می‌تواند فرایندگونگی و پیچیدگی آن را نشان دهد.

نویسنده بر این باور است که ۳ پارادایم سنتی کتابداری، علم اطلاعات و علم رایانه درک نوین ما را از اطلاعات دیجیتال تحت‌تأثیر قرار داده‌اند (ص ۴۰). براین‌اساس، در کتاب خود به‌صورت مستقل به این مباحث می‌پردازد. وی در توضیح این پارادایم‌ها به‌شدت بر نظریه‌پردازی و تولید نظریات جدیدی برای مباحث جدید حاکم بر عصر اطلاعات تأکید دارد. وی با استناد به سیلیور (۱۹۹۸:۱) می‌نویسد: «فناوری‌های ما از نظریه‌های مان قوی‌تر شده‌اند» یا تیلور (۲۰۰۳:۳) که گفته‌است: «شرایط با سرعتی بیش از توانایی تفسیر ما در حال تغییرند» (ص ۴۲). وی بر آن باور دارد که هرچند ما در انجام کارهای رایج علم اطلاعات چون سازمان‌دهی وبگاه‌ها، مدیریت آرشیوهای دیجیتال و ایجاد پایگاه‌های داده «مستلزم استفاده از نظریه نباشیم، اما انجام این فعالیت‌ها خارج از چارچوب نظری از هر نوع ممکن نیست. دوم آن‌که عدم نظریه‌پردازی در این زمینه می‌تواند به نابه‌سامانی و نبود تعادل میان فناوری و نظریه منجر شود. سوم آن‌که علم اطلاعات اغلب تجربه‌ای اجتماعی است و نحوه تفکر ما در خصوص اطلاعات تأثیری جدی در مسائلی مانند شکاف دیجیتال، قرون‌وسطای دیجیتال، محرمانگی، حفاظت دیجیتال، هویت فردی و جهانی شدن می‌گذارد؛ بنابراین ما ناگزیر از استفاده و درک نظریات پیرامون خود نیستیم. از این‌رو باید دانش نظری این حوزه تقویت شود (ص ۴۲).

از جمله نکات جالب این کتاب تحلیل و تبیین صنعت چاپ براساس تضاد و تنش بین فرهنگ‌های سنتی اومانستی و فرهنگ نوظهور عامه است که عموماً فرهنگ طبقه مستقل و خودمختار کارگر بودند (مجادله بین فرهنگ و تمدن). طبق نظر نویسنده، طبقه کارگر بیشتر دربردارنده روحیه آنارشستی آن دوره بود. به‌نظر صاحب‌نظران فرهنگ منتج از فرهنگ چاپ بهترین راهکار برای مقابله با آنارشی تصور می‌شد. به‌نحوی که در این کتاب به‌صراحت آمده‌است: «اصلاحات آموزش و پیدایش کتابخانه را باید در شرایط ترس از طبقه رادیکال کارگر و تأکید

فصلنامه نقدکتاب

اطلاعات
و ارتباطات

سال چهارم، شماره ۱۵
پاییز ۱۳۹۶

۳۳

فزاینده بر ارزش‌های مدنی فرهنگ بررسی کرد» (ص ۵۷). شکافی که با ایجاد کتابخانه‌های امانی و متعاقباً کتابخانه‌های عمومی برطرف شد؛ بنابراین در این کتاب تأکید می‌شود که ظهور کتابخانه‌های عمومی در آن دوران «بیش از آن که تقاضایی از سوی طبقه پایین باشد، تحمیلی از سوی طبقه بالا بود». از سوی دیگر، در این کتاب اشاره شده که «کتابخانه‌های عمومی در کنار ظهور آموزش و پرورش، واکنشی در برابر انسان‌زدایی انقلاب صنعتی و تلاشی برای جبران تهدید طبقه مستقل کارگر است» (ص ۵۹). تردینیک با ارائه این توضیحات می‌افزاید که اگر فرهنگ چاپ توانست با غلبه بر آنا‌رشی فرهنگی حاکم در آن زمان به پایداری و اعتبار متن منجر شود، عصر دیجیتال مفهوم کنش خلاقانه اصیل که اعتبار متن چاپی را تضمین می‌کرد، کم‌رنگ و ضعیف کرده‌است (ص ۶۹). وی همچنین اضافه می‌کند که فناوری‌های دیجیتالی چون ویکی‌ها، وبگاه‌ها یا جنبش‌هایی چون جنبش نرم‌افزاری آزاد، نرم‌افزار متن‌باز و مجوزهای کپی لفت، مفهوم اصالت و اعتبار اطلاعات را تغییر می‌دهد. حتی این تغییر به حوزه سازمان‌دهی اطلاعات هم وارد شده و رویکردهایی چون رده‌بندی مردمی و برچسب‌زنی اجتماعی نیز چنین تغییری را در حوزه مسائل سازمان‌دهی اطلاعات منعکس می‌کنند. از دیگر خصیصه‌های اطلاعات دیجیتال ویژگی الگوریتمی آن‌هاست که منجر به حذف معنا از اطلاعات در تحلیل‌های رایانشی می‌شود. از دیگر نتایج اطلاعات دیجیتال مادیت‌زدایی از اطلاعات است که به تکثیر، ذخیره و توزیع آسان و عملاً بی‌هزینه اطلاعات دیجیتال انجامیده و موجب کاهش بسیار زیاد هزینه‌های توزیع اطلاعات می‌شود. چنین امری است که در نهایت به انفجار اطلاعات انجامیده‌است (ص ۱۲۴). به‌زعم نویسندگان این کتاب براساس موارد مزبور و توجه به این نکته که رایج‌تر و شایع‌تر شدن اطلاعات به کاهش مانایی و پایایی آن می‌انجامد، «این نیم‌عمر کوتاه اطلاعات، چالش جدی برای جامعه و مفهوم حافظه فرهنگی مشترک جمعی و ایده دانش پیش‌رونده که سنگ‌بنای ارزش‌های فرهنگی دنیای غرب هستند، ایجاد می‌کند» (ص ۱۲۴). از سوی دیگر این نوع اطلاعات منجر به تمرکززدایی از تولید، ذخیره و استفاده از اطلاعات می‌شود و بر این اساس «تهدیدی برای عرضه‌کنندگان سنتی اطلاعات به‌مانند دانشگاه‌ها، دولت‌ها و کتابخانه‌ها و تجار» می‌شود. همه این عوامل منجر به «تضعیف مفاهیم اقتدار و اعتبار اطلاعات دیجیتال می‌شود. به‌اعتقاد نویسندگان در عصر فعلی، اعتبار اطلاعات دیجیتال تا حد زیادی مبتنی بر اعتماد است. از سوی دیگر، اطلاعات دیجیتال ارزش‌های فرامتنی مانند نویسندگی و وحدت متنی را که بخش مهمی از اعتبار متن و اقتدار آن است با تردید روبه‌رو می‌کند (ص ۱۲۵)

یکی از دیگر نکات مطرح در این کتاب اشاره به ریشه‌های تقلیدی بودن عمل

بازنمایی در متون و اطلاعات است که علت اصلی آن تأکید بر «روش‌های دسترسی یا جداسازی منابع اطلاعاتی به‌جای تأکید بر محتوای آن‌هاست. حال که امروزه با نوعی چرخش معرفت‌شناختی مبتنی بر زبان‌شناسی مواجهیم که زبان عنصری تقلیدی و وسیله انتقال خنثی و بی‌طرف برای بیان ایده‌ها نیست (ص ۱۳۴-۱۳۵). در این کتاب تأکید شده که می‌توان از نشانه‌شناسی برای توصیف ساختارهای شبکه‌ای به‌وجودآمده در عصر دیجیتال استفاده کرد (ص ۱۸۳). وی با این استدلال که امروزه با توجه به مادیت‌زدایی از وسایل دیجیتال، ساختارهای غیرخطی تری از اطلاعات و دانش تقویت می‌شوند، بازیابی و ذخیره اطلاعات را تا حد زیادی متکی بر ساختارهای شبکه‌ای می‌داند. از این‌روست که نشانه‌شناسی را در این زمینه بسیار راهگشا ارزیابی می‌کند (ص ۱۸۳). وب این‌باور را مبتنی بر ایده‌های عملیاتی برنزلی (مبدع وب) می‌داند که به‌جای تأکید بر معنی بر ساختار تأکید کرده بود (ص ۱۸۶). تردینیک مصداق چنین رویکردی را رده‌بندی چهارمزه‌ای می‌داند که نمونه‌ای از نگاه نشانه‌شناختی و شبکه‌ای به اطلاعات است (ص ۱۸۷). از این‌رو، استفاده از رویکردهای تحلیلی چون رده‌بندی چهارمزه‌ای را برای سازمان‌دهی اطلاعات دیجیتال توصیه می‌کند.

یکی از بحث‌های خوب این کتاب مربوط به تبیین عدم توجه به بستر و بافتار در سازمان‌دهی و بازیابی منابع اطلاعاتی است. به‌باور نویسنده این مسئله ریشه در ایدئالیسم ضعیفی دارد که تحت تأثیر فرهنگ چاپ است. در این نگاه تمام نمودهای یک کار چاپی به‌منزله شکل ایده‌آل آن کار و مرتبط با یک کنش خلاقانه ناب دیده می‌شود (ص ۲۱۰). حال آن‌که رویکردهای مبتنی بر پساساختارگرایی بر این زمینه‌ها و بافت‌ها تأکید ویژه دارند و در این بافت مسائلی چون گفتمان، قدرت و روابط خاص بینامتنی که تأکید ویژه رویکرد ساختارگرایی به‌شمار می‌رود، مؤثر است. نویسنده برای تفکیک نظریات مطرح‌شده در این زمینه ایده‌های بیکن و فوکو را این‌گونه با همدیگر مقایسه می‌کند: بیکن باور داشت که دانش قدرت است. حال آن‌که فوکو به‌عنوان یکی از پیشروان پساساختارگرایی باور بر آن داشت که قدرت است که «به دانش سامان داده و آن را شکل می‌دهد» (ص ۱۹۴). البته علی‌رغم این مسائل، نویسنده نتیجه می‌گیرد که استدلال‌ها و نظریات پساساختارگرایان نباید موجب انتقاد از علم اطلاعات به‌جهت استفاده از ساختارهای سنتی طبقه‌بندی، رده‌بندی و فرایندهای مدیریت اطلاعات شود؛ زیرا به‌نظر نویسنده مزیت استفاده از این ساختارها بیش از مشکلات ناشی از استفاده از نظریات پساساختارگرایی در این زمینه است. در نهایت نویسنده تأکید می‌کند که رویکرد ساختارگرا بدیلی برای رویکردها و فرایندهای جاری علم اطلاعات ارائه نمی‌کند. با این‌وجود می‌توان از آن به‌عنوان یک چارچوب فکری جدید برای شناسایی محدودیت‌های فعالیت‌های جاری استفاده

فصلنامه نقدکتاب

اطلاعات
و ارتباطات

سال چهارم، شماره ۱۵
پاییز ۱۳۹۶

۳۵

کرد (ص ۲۱۳). تردینیک در این زمینه تأکید می‌کند که وب جهان‌گستر به‌عنوان یک رویکرد غیرخطی خواندن با زمینه‌سازی خودکار کردن بازیابی متون، امکان بی‌همتای ترکیب و بازترکیب متون در بسترها و کاربردهای جدید را فراهم می‌کند. از این رو، معنی را با بی‌ثباتی و ناپایداری روبه‌رو ساخته و منجر به یکی شدن عناصر پیشامتنی با متن و درونی شدن ارزش دلالت خارجی می‌شود. بر این اساس، متن شبکه‌ای از معنی معوق می‌شود. این گونه تبیین مسائل اطلاعات عصر حاضر از جمله چارچوب‌های فکری به‌وجودآمده در متون پسا‌ساختارگرایی است. درنهایت وب با این توصیف ما را وامی‌دارد که متن را به‌منزلهٔ مجموعه‌ای پاره‌پاره از اجزاء بدانیم نه یک کل واحد و این مسئله تهدیدی برای مفهوم‌سازی علم اطلاعات از ماهیت اطلاعات به‌صورت وحدت متنی و رابطه‌ای شمایل‌وار بین متن و معنی است.

نویسنده همچنین با استفاده از رویکرد فوکویی مسائل وب ۲ و دستاوردهای آن در تقویت دموکراسی را به‌چالش کشیده‌است. به‌اعتقاد نویسنده «قدرت همواره میل دارد خود را در گفتمان، ابدی و جاودان کند». بر این اساس، دستاوردهای تبلیغی برای وب ۲ در محقق‌سازی دموکراسی با تردید روبه‌روست؛ زیرا توانایی مشارکت در صحنه‌های گفتمانی مبتنی بر وب ۲، نیازمند گستره‌ای از مهارت‌ها و خصوصیات لازم چون دسترسی به تجهیزات رایانه‌ای و وب، سواد کافی برای مشارکت، تحصیلات کافی برای تعقیب خطوط فکری و... است؛ بنابراین به‌زعم تردینیک فناوری وب ۲ به افرادی قدرت می‌بخشد که در جامعه هم قدرت لازم را دارند (۲: ۲۱۸).

یکی از نکات مورد تأکید در این کتاب توجه به این نکته است که اصلی‌ترین نگرانی پست‌مدرنیسم، تغییر ارزش‌های فرهنگی حاصل از انبوه‌سازی فرهنگ است (ص ۲۲۱). تردینیک برای تشریح این مسئله از نظریات بودریار بهره می‌برد. بودریار در این زمینه در توصیف عصر حاضر به‌عنوان عصر هرج‌ومرج تأکید می‌کند که در دنیایی زندگی می‌کنیم که اطلاعات روزبه‌روز بیشتر و معنی کمتر و کمتر می‌شود (ص ۲۲۹). براساس این نظر تردینیک باور دارد که در عصر اطلاعات سرمایه‌داری مدرن، رسانه‌های جمعی و فناوری‌های اطلاعات، نسخه‌هایی شبیه به واقعیت به‌وجود می‌آورند و بدین ترتیب به‌تعبیر وی سلیمولاکرا (نسخهٔ بدل بدون اصل) جای تجربهٔ زنده را می‌گیرد. بودریار این امر را حاد واقعیت می‌نامد و فرایند ایجاد آن را مسئول انفجار اطلاعات و غیبت معنی معرفی می‌کند (ص ۲۳۱). علت این پدیده نیز پراکندگی و تجزیه‌شدن تجربه و پاره‌پاره‌شدن فرهنگ است که مفهوم اعتبار را از بین می‌برد. چنین تجربه‌ای منجر به مرگ دلالت می‌شود و این امر منجر به از بین رفتن رابطه میان اطلاعات و معنی یا به‌تعبیر دیگر، سرگردانی و رهاشدن معنی نامیده می‌شود (ص ۲۳۰). براساس همین نگاه تردینیک معتقد

است که انفجار اطلاعات مستقیماً به حذف معنی می‌انجامد.

نویسنده این کتاب با استفاده از مبانی فکری پسامدرن به تحلیل اطلاعات دیجیتال و نقش متخصصان علم اطلاعات در آن اشاره می‌کند و تأکید دارد که در عصر فعلی متخصصان اطلاعات نباید دروازه‌بانان بی‌طرف دانش باشند، بلکه باید به درون کتاب‌ها و اطلاعات نیز توجه کنند و به‌عنوان کتابدار محقق شرکت فعالی در گفتمان پیرامون مجموعه‌ها داشته باشند (ص ۲۴۰). وی همچنین تأکید می‌کند که اگر بخواهیم بر مبنای رویکردهای معرفت‌شناختی جدید که درصدد نفی و طرد جایگاه طرح‌های رده‌بندی و سازمان‌دهی برای تعیین روابط بین اطلاعات هستند، عمل کنیم می‌توانیم با فناوری‌های وب و کتابخانه ۲ و استفاده از نظام‌هایی چون رده‌بندی مردمی، برچسب‌زنی اجتماعی و نمایه‌سازی خودکار با ایجاد تغییر در ساختارهای دانشی، کتابخانه و مدیریت اطلاعات را به میدانی برای تبادل نظر و مجموعه‌های دیجیتال را به‌عنوان کانون‌های بحث و مناظره تبدیل کنیم (۲، ۲۴۱). نویسنده این کتاب به برخی تناقضات ابزارهای فعلی عصر اطلاعات در نقش‌آفرینی در سطح جامعه نیز اشاره می‌کند. به‌نظر وی باین که محیط وب و فضای وبلاگی (یا به‌تعبیر مترجم بلاگ سپهر) می‌توانست منبع نیرویی ناموافق و بنیان‌کن باشد، اما از طریق تجاری‌سازی، کالاسازی و نظارت جذب ساختارهای هژمونیک سرمایه‌داری شد (ص ۲۴۳). وی همچنین به خصیصه دیگری نیز اشاره می‌کند که از آن تحت عنوان «جاودانه‌کردن امر زودگذر» یاد می‌شود. به‌عبارت‌دیگر، به‌نظر نویسنده علی‌رغم وجود پیام‌های مهم و ارزنده در محیط وب، ما هم‌اکنون شاهد وجود میلیون‌ها پیام گاه یاوه، گاه صادقانه، گاه ناراحت‌کننده و گاه سرگرم‌کننده‌ای هستیم که در محیط وب در دسترس است و این امر منجر به جاودانه‌شدن امور بی‌دوام و زودگذر شده‌است. این مفهوم مسائل اخلاقی جدیدی را به‌وجود می‌آورد. از جمله ناآگاهی برخی کاربران از پایداری مطالبشان، تناقضات فکری منفی که بعدها به ضرر اشخاص تمام می‌شود و ... (ص ۲۴۵-۲۴۶).

۳. نقد و بررسی محتوایی و ویرایشی کتاب

از جمله نکات قوت این کتاب به‌نقل از برخی از مقاله‌های نقد و بررسی انتشاریافته در مجله‌های مختلف عبارت‌اند از: برانگیزانندگی، تحریک به تفکر، سادگی، کمک به گسترش متون به‌ویژه در حوزه متون خاص در خصوص اطلاعات دیجیتال و فراهم‌آوردن درکی بهتر از اطلاعات دیجیتال. از این رو توصیه می‌شود پژوهشگران و علاقه‌مندانی که علاقه‌مند به بستر موضوعی اطلاعات دیجیتال و شناسایی جایگاه آن در حوزه علوم اطلاعات هستند از خواندن این کتاب غافل نشوند (جوکس^{۱۱}، ۲۰۰۷؛ و یورلند، ۲۰۰۷). همچنین از دیگر نکات قوت این کتاب ترجمه روان، سلیس

و روشن آن است به‌نحوی که سادگی شفافیت و فنی‌بودن متن را به‌طور کامل در ترجمه نیز مدّ نظر قرار داده‌است؛ البته علی‌رغم این نقاط قوت برخی نکات در خصوص این کتاب وجود دارد که در این‌جا طرح می‌شود:

۱. از جمله انتقادات وارد به این کتاب درج نکات غیر مرتبط به بحث در داخل فصل‌ها است. مثلاً در فصل ۵ تحت عنوان اطلاعات دیجیتال، زبان و بازنمایی دو صفحه آخر به وب به‌مثابه فضای اجتماعی و وب به‌مثابه متن پرداخته شده که ارتباط مستقیم با سایر مباحث طرح‌شده در این فصل به‌ویژه نظریات زبان‌شناختی مورد بحث در آن ندارد (۱۵۲-۱۵۳).

۲. از دیگر نقدهایی که می‌توان به این کتاب مطرح کرد فروگاهی حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی به مباحثی چون سازمان‌دهی، رده‌بندی و بازنمایی است و اغلب تحلیل‌های این کتاب مبتنی بر این فرایندهاست و خیلی کمتر از سایر فعالیت‌های این حوزه بحث به‌میان آمده‌است.

۳. یکی از نقدهایی که یورلند (۲۰۰۷) در خصوص این کتاب مطرح می‌کند، عدم توجه به پژوهش‌های تجربی و آزمایشی انجام‌شده در بستر علم اطلاعات و دانش‌شناسی در مجموعه مباحث این کتاب است.

مشکلات ترجمه این کتاب را نیز می‌توان به شرح زیر مطرح کرد:

یکی از مشکلات اساسی این کتاب قدیمی بودن آن است. به‌نحوی که کتابی که در سال ۲۰۰۶ منتشر شده در سال ۱۳۹۵ به زبان فارسی ترجمه شده‌است. به‌عبارت دیگر این کتاب ۱۰ سال بعد از انتشار اولیه به زبان انگلیسی به زبان فارسی ترجمه شده‌است.

دیگر ایرادهایی که به‌نظر می‌رسد ناشی از ترجمه کتاب باشد، شامل موارد ذیل است:

۱. برخی از ایرادهای متنی از جمله نگارش عدد به‌صورت حروفی به‌جای عددی. حال آن‌که عدد در متن باید به‌صورت عددی نوشته شود: «در فصل نه، نقش نظریه پیچیدگی را در فهم اطلاعات مطالعه می‌کنیم».

۲. از دیگر مشکلات این کتاب مسائل ویرایشی به‌ویژه مسائل مربوط به نقطه‌گذاری در آن است. در این زمینه علی‌رغم آن‌که نقطه باید خاتمه‌دهنده جمله باشد، در بسیار موارد قبل از پرانتز ارائه‌کننده اطلاعات استنادی نقطه آمده‌است. به‌عنوان نمونه در صفحه ۲۷۴ چنین آمده: «... در آن‌ها، دنیای جدیدی پدید می‌آید. (لوینسون)». حال آن‌که باید نقطه به بعد از پرانتز منتقل می‌شد؛

۳. عدم انطباق پانویس‌ها در صفحه‌های مختلف. به‌عنوان نمونه پانویس دبلویو. اچ. اسمیت^۴ که در صفحه ۵۴ آمده در صفحه ۵۳ درج شده‌است.

۴. همچنین از دیگر انتقادهایی که می‌توان به ترجمه وارد دانست، عدم نگارش

معادل برای برخی واژگان تخصصی این کتاب از جمله تقلیدی، نمادینگی، ساده، پیچیده و... است که نویسنده را از بررسی عمیق و دقیق موضوع دور می‌کند. با توجه به این که واژه‌نامه‌ای برای این کتاب پیش‌بینی نشده‌است، عدم درج پانویس برای اغلب واژگان تخصصی این کتاب از جمله محدودیت‌های اصلی آن محسوب می‌شود.

۵. از دیگر مشکلات ترجمه این کتاب عدم ترجمه دقیق و مرسوم برخی اصطلاحات شناخته‌شده علم اطلاعات و دانش‌شناسی کشور است. به‌عنوان نمونه در این کتاب انجمن کتابداران امریکا، انجمن کتابخانه آمریکا ترجمه شده‌است (ص ۶۰). در برخی موارد نیز با برخی واژگان نامأنوسی چون «اداره‌کنندگان اطلاعات» (ص ۶۱) روبه‌رو می‌شویم که ترجمه مناسبی در حوزه ما ارزیابی نمی‌شود. این امر نشانگر آن است که هرچند با آشنایی نسبی با مباحث نظری و فلسفی، ترجمه‌ای خوب و روان از این کتاب نسبتاً دشوار فلسفی و نظری ارائه داده‌است، ولی با توجه به عدم تحصیل در این رشته با برخی اصطلاحات تخصصی و مرسوم آن آشنایی لازم را ندارد.

پی‌نوشت

1. Luciano Floridi
2. Rafael Capurro
3. Birger Hjørland
4. Chandos
5. Luke Tredinnick
6. London Metropolitan University
7. Why Intranets Fail (and How to Fix Them)
8. Digital Information Culture
9. Aboutness
۱۰. اطلاعات آن‌چه را که نماینده آن است، منعکس می‌کند؛ بنابراین هرچه اطلاعات بیشتر عدم قطعیت را کاهش دهد، ارزش بیشتری را می‌توان به آن نسبت داد.
11. Jukes

منابع

- باتلر، پیرس. (۱۳۸۲). جنبه‌های نظری علم کتابداری، ترجمه هوشنگ ابرامی، تهران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- پاول، رونالد. (۱۳۷۹)، روش‌های اساسی پژوهش برای کتابداران، تهران، چاپار.

فصلنامه نقدکتاب

اطلاعات
ارتباطات

سال چهارم، شماره ۱۵
پاییز ۱۳۹۶

۳۹

تردینیک، لوک. (۲۰۰۶)، بسترهای اطلاعات دیجیتال: رهیافت‌های نظری برای فهم اطلاعات دیجیتال، ترجمه علی فارسی‌نژاد، تهران، چاپار و نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.

حری، عباس. (۱۳۸۰)، «مروری بر مفاهیم و نظریه‌ها در قلمرو اطلاع‌شناسی»، مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی، ش ۳۱ (۲)، ۷۷-۵۱.
ریسمان‌یاف، امیر و رحمت‌الله فتاحی. (۱۳۹۵)، بازشناختی از دانش‌شناسی: جستارهایی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی، تهران، کتابدار.

فتاحی، رحمت‌الله. (۱۳۹۰)، از اطلاعات تا دانش: چالش‌ها و رهیافت‌ها، تهران، کتابدار.
فتاحی، رحمت‌الله. (۱۳۹۲)، ارزش‌ها و جذابیت‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی. بازشناسی مبانی ارزشی کتاب، کتابخانه و کتابداری و در عصر جدید، تهران، کتابدار.
فدایی، غلامرضا. (۱۳۸۹)، مقدمه‌ای بر هویت کتابداری و اطلاع‌رسانی، تهران، چاپار.
فدایی، غلامرضا. (۱۳۹۳)، از کتابداری و اطلاع‌رسانی تا علم اطلاعات و دانش‌شناسی، تهران، چاپار.

فدایی، غلامرضا. (۱۳۹۴)، مقدمه‌ای بر هویت علم اطلاعات و دانش‌شناسی. تهران، چاپار.
Hjørland, Birger. (2007), "Book review of Digital Information Contexts: Theoretical Approaches to Understanding Digital Information", *Journal of Documentation*, N 63 (5): 792-800.

Jukes, E. (2007), "Book Review: Digital Information Contexts: Theoretical Approaches to Understanding Digital Information", *Alexandria*, N 19 (2):139-142.

فصلنامه نقدکتاب

اطلاع‌رسانی
و ارتباطاتسال چهارم، شماره ۱۵
پاییز ۱۳۹۶

۴۰